

Влиянието на COVID-19 върху икономиката на Варна

Институт за пазарна икономика

02 април 2020 г.

Варна е **най-големият икономически център в Северна България** с произведена продукция от над 10 млрд. лв. за 2018 г. и близо 219 хил. заети лица в цялата област през 2019 г. Относително високата зависимост от туризма и международния трафик поставя морската столица в по-неблагоприятна позиция спрямо други големи градове. Пълната неяснота около бъдещето на летния туристически сезон излага на **риск над 900 млн. лв.** очаквани приходи в местната икономика от очакваните 730 хил. чуждестранните туристи в периода май-септември 2020 г.

Потенциално застрашени са и около **25 хил. работни места** в секторите, които са най-силно ударени от борбата с пандемията и обявеното извънредно положение. Броят на хората, които ще изгубят работата си най-вероятно ще бъде поне наполовина от горната прогноза, в зависимост от продължителността на кризата и ефективността на държавните мерки в посока ликвидна подкрепа на предприятията и защита на работните места. Възможно е и **бързо възстановяване** на голяма част от загубените работни места, при „отпушване“ на летния туристически сезон.

Въпреки кризата и сериозния удар върху туризма, Варна остава най-перспективният икономически център в Северна България. Увеличаващо се население, **добра образователна структура и приток на млади хора** в местните университети подкрепят човешкият капитал на морската столица и задават посоката за растеж. Ориентирането на местната икономика към **повисоката добавена стойност**, в т.ч. с развитието на информационните технологии и развойната дейност, както и доброто развитие на тежката промишленост в широката периферия на града, са процеси, които няма да спрат в резултат на коронавируса.

Трансформацията на Варна към **надграждане на икономическия модел на града** и по-малка зависимост от летния туризъм, може да бъде допълнително усилена от настоящата криза. Краткосрочният удар ще е дълбок, но последващото възстановяване има всички предпоставки да бъде бързо и в описаната посока.

Пъстрата икономика на Варна

Варна е отчетливо най-големият икономически център в Северна България, като произведената продукция в областта е за над 10 млрд. лв. (2018 г.). Областта е силно доминирана от икономиката на град Варна и подкрепена от индустрията в нейната периферия. Произведената продукция в община Варна е на стойност 7,9 млрд. лв., а в община Девня, където са позиционирани големите промишлени предприятия, продукцията е за близо 1,3 млрд. лв.

Човешкият капитал е ключов за развитието на Варна. Градът е един от малкото в страната, в които населението нараства, като положителният механичен прираст е най-силен именно при младите хора до 29 г. Във Варна има над 30 хил. студенти в 7 университета, а близо 30% от работната сила е с висше образование. **Доброто образование**, в т.ч. силните гимназии в града, дават сериозен отпечатък върху местната икономика. Човешкият капитал и интелигентната инфраструктура, която се генерира около висшите училища във Варна, са в основата на потенциала за растеж и във времената след кризата с коронавируса.

Това е особено вярно и за **силния здравен сектор**, който е изключително важен на фона на кризата с коронавируса. Поне две институции заслужават особено внимание. Медицинският университет "Проф. д-р Параскев Стоянов" е неизменно в топ 3 на страната в направленията медицина, стоматология и здравни грижи. В него се обучават над 5 300 студенти, като над половината са чужденци. Университетска многопрофилна болница за активно лечение "Света Марина" пък е най-големият диагностично-лечебен и консултативен университетски болничен комплекс в Североизточна България, обслужващ население от цялата страна, който разполага с над 1300 легла, най-модерна апаратура и висококвалифицирани кадри. В болницата се помещава и вирусологичната лаборатория за изследване на пациенти за коронавирус.

Икономиката на Варна е подчертано ориентирана към услугите и то такива, които са силно зависими от външното търсене. Произведената продукция в **строителството, търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството** е за близо 4,3 млрд. лв. (2018 г.) или над половината от общинската икономика. Особено при строителството в последните години се наблюдава бурно развитие, като продукцията на сектора достига над 1,5 млрд. лв. Макар строителните работи да не са формално забранени, възможно е част от проектите да бъдат временно замразени или сериозно забавени. Тези традиционни сектори ще бъдат силно повлияни от кризата с коронавируса, което означава, че и ефектът върху икономиката на Варна в краткосрочен план ще бъде сериозен.

Секторите с най-висока добавена стойност към момента изглеждат по-малко засегнати. **Тежката промишленост** в Девня например, която осигурява значителен брой работни места и поръчки за услуги към работещи и предприемачи от Варна, функционира и към момента е по-слабо засегната спрямо други индустрии в страната – автоиндустрията е на практика спряла, постепенно сериозно намаление на дейността се вижда и в машиностроенето и производствата на електрически съоръжения и електроника. Въпреки това обаче, тези предприятия също ще срещнат затруднения при влошаване на надеждността и предвидимостта на доставките.

Секторът на **информационните технологии и услуги** във Варна също работи и е по-малко засегнат от кризата. ИКТ секторът в морската столица има силно положителни тенденции – почти удвояване на продукцията и близо 600 нови работни места за период от три години (2016-2018). Това е и секторът с много висока добавена стойност – 53 хил. лв. на един нает на година, което е около два пъти над средната добавена стойност на един нает в строителството или хотелиерство и ресторантьорството.

Показатели на нефинансовите предприятия в община Варна - избрани сектори (2018 г.)	Произведена продукция (млн. лв.)	Дял от икономиката (%)	Брой наети	Добавена стойност на един нает (лв.)	Ефект на COVID-19
Преработваща промишленост	989	13%	14,213	23,400	↓
Електроенергия и ВиК	513	7%	4,086	62,200	—
Строителство	1,517	19%	12,314	28,750	↓↓↓
Търговия	1,259	16%	26,346	24,300	↓↓↓
Транспорт	937	12%	8,531	36,400	↓↓↓
Хотели и ресторанти	566	7%	12,914	19,950	↓↓↓
Култура и спорт	183	2%	2,126	30,400	↓↓↓
Професионални и административни дейности	781	10%	11,512	30,400	—
Информационни технологии и услуги	288	4%	3,622	53,000	—

Източник: ИПИ на база данни от НСИ

Секторите и работната сила в навечерието на кризата

Коефициентът на заетост в област Варна достигна близо 70% през 2019 г., което е рекорд за областта в новата история на страната. Безработицата също е на рекордно ниски нива – 2,8% в община Варна и 3,9% в община Девня за 2019 г., а трайно безработни в град Варна почти няма. Заплатите в региона също са сравнително високи, но именно в секторите, зависещи в най-голяма степен от туризма, официалното заплащане е по-ниско.

Над 60 хил. са заетите в строителство, търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство, култура, спорт и развлечения в община Варна. Това са и секторите с най-ниски официални заплати – под 900 лв. на месец през 2018 г. Единствено в транспорта месечната заплата е над 1 100 лв. Именно тези сектори ще бъдат най-тежко засегнати от кризата, в т.ч. от предстоящия по-слаб туристически сезон. В тях се очакват и най-много съкращения. Трябва обаче да се отчита, че това са и секторите, в които работната сила най-бързо може да се възстанови, при отпадане на всички ограничения и отпушване на икономиката.

Други над 40 хил. са заети в сфери, които не са толкова зависими от туризма и в които работните места са в по-малка степен засегнати от моменталния ефект на кризата. Това са заетите в сферата на финансите, информационните технологии, професионалните дейности, администрация и управление, образование и здравеопазване. Последните два сектора също понесоха тежък удар от коронавируса, но към момента опасността от загуба на работни места в тях остава по-малка. Общо в тази група дейности средната месечна заплата е около 1 400 лв. (2018 г.), а в ИКТ сектора достига близо 1 900 лв.

Над 14 хил. са заети в промишлеността в община Варна, без да се отчита тежката промишленост на Девня. Средната заплата в промишлеността във община Варна гони 1 100 лв., като през последните 3-4 години расте с над 10% на година. Кризата ще има своя отпечатък върху промишлеността в морската столица, като корабостроенето вече е засегнато. Положителната динамика в по-динамичните сектори на промишлеността обаче най-вероятно ще се възстанови сравнително бързо след края на извънредното положение.

Общият профил на икономиката показва, че Варна ще понесе най-тежък удар по линия на туризма, който се отнася до около половината от заетите в общината. Ограниченият приток на чужденци през летните месеци ще окаже своя отпечатък върху местната икономика. Над 730 хил. чужди туристи посещават Варна през лятото, като близо 250 млн. лв. са приходите само от техните нощувки, а общите приходи за града достигат над 900 млн. лв. Всеки спад в този показател ще се усети директно в икономиката на града.

В средносрочен план обаче Варна остава с добри фундаменти. Доброто образование и постоянен приток на млади хора, в т.ч. чужденци в местните университети, подкрепят човешкия капитал в морската столица. Силната промишленост в периферията и пъстрата икономика в града, която постепенно се ориентира към сектори с по-висока добавена стойност, в т.ч. информационните технологии и услуги, дават добра основа за дългосрочно развитие. Все по-големите инвестиции, в т.ч. приток на чужди капитали, в научните изследвания и развойната дейност също подкрепят трансформацията на икономиката на Варна.

Туризмът и притокът на чужденци към Варна

Туристическият и развлекателен бранш е най-тежко засегнат от кризата с коронавируса и обявеното извънредно положение. Имайки предвид водещата роля на този сектор за Варна, както и потенциалните ефекти през летния туристически сезон, важно е да отправим по-задълбочен поглед към туризма в морската столица.

Според данните на НСИ, приходите само от нощувки във Варна за цялата 2019 г. са били 300 милиона лева, като над 87% се формират от чужденците. Близо 90% от посещенията на чужденците пък се фокусират в месеците май-септември. Това разпределение показва огромната роля на чужденците и концентрацията им в летните месеци – над 730 хил. чужденци са посетили Варна в месеците май-септември 2019 г. При продължителни ограничения и проблеми с международния транспорт, Варна трудно може да компенсира и да “спаси” сезона само с

български туристи. В най-силните месеци чуждите туристи са около 5 пъти повече от българските, а разходите на място на един чужденец са два пъти над тези на родния турист.

В резултат на ограничителните мерки, месеците март и април са на практика загубени. По-неясно е обаче бъдещето на летния туристически сезон. В периода между май и септември се реализират огромната част от посещенията на чужденците, които в момента са под въпрос и зависят от развитието на пандемията. Дори и да има активизиране на българските туристи, евентуален голям спад от чужденците трудно може да бъде компенсиран.

Сателитните сметки за туризма показват, че разходите за нощувки са в около $\frac{1}{4}$ от всички разходи, характерни за чуждестранните туристи. Разходите за храна и напитки, за транспорт и за културни мероприятия са сред основните пера. При пълна неяснота около бъдещето на летния сезон във Варна, можем да кажем, че над 900 млн. лв. общо приходи от чужденци са поставени под риск – концентрирани в хотели, ресторанти, транспортни услуги, туроператори, културни прояви и т.н.

Пътниците на Летище Варна

Данните за трафика на Летище Варна позволяват да проследим динамиката на пътниците, както и страните, от които идват най-много туристи в летните месеци. Близко 2,1 млн. пътника са преминали през летище Варна през 2019 г., като 1,6 млн. са в периода май-септември. В най-силните месеци – юли и август, над 400 хил. пътника преминават месечно през летище Варна.

През 2019-та най-много полети от и към Варна е имало на германски туристи – 534 хил. пътници през цялата година. На второ място са българите с 260 хил. пътници за годината. На трето място са туристи от Великобритания, като преминалите през летището британци са 191 хил. След топ 3 се нареждат туристи от Полша (171 хил. пътници), Русия (165 хил. пътници) и Австрия (124 хил. пътници). Всички тези страни са засегнати от коронавируса и налагат различни ограничения на придвижването. Ключово за Варна ще бъде отключването на пътуването през лятото.

Месечната динамика също е от значение – през месеците (март и април) със силно намален трафик в следствие на ограниченията, той е относително малък, около 140 хиляди пътници. Очаквано, голяма част от трафика се реализира в рамките на туристическия сезон, между май и септември – близо 1,6 милиона пътници от общо 2,1 милиона, преминали през летището. Също както при нощувките, намаляването на трафика зависи най-вече от задържането на ограниченията за пътуване в рамките на летния сезон, свиването на приходите в основните страни-източници на туристи и повишения страх от пътуване.

Общи бележки за икономиката и ефекта от коронавируса

Епидемията от коронавирус и мерките, които целят ограничаването на разпространението му се отразяват неравномерно на различните сектори на икономиката, заради техните специфични особености. Тук се фокусираме най-вече върху краткосрочните ефекти, тъй като последствията от общото икономическо забавяне в дългосрочен план са много по-непредсказуеми. Най-общо можем да разделим отраслите на пряко и непряко засегнати, спрямо ограничителните мерки.

Пряко засегнати са отраслите, чиято дейност е забранена в рамките на извънредното положение (ресторанти, барове, кина, концертни зали, молове, спортни зали, стадиони), а в другата група спадат на практика всички останали. Същевременно, трябва да се разграничават потенциалните рискове, идващи от мерки, ограничения или обща стопанска конюнктура в България, и такива, които са резултат на бариери или затруднения пред международните пътувания и влошено състояние на външните бизнес партньори или клиенти.

Най-прекият и видим удар от кризата е върху сектора хотели и ресторанти, както и върху по-широкия туристически сектор, който разгледахме по-горе. Що се отнася до преработващата промишленост, там ефектът се определя от една страна от възможностите на отделните предприятия да покрият повишените санитарни изисквания в рамките на извънредното положение, от друга – на търсенето на стоката, която фирмите произвеждат. Предприятия, които предлагат потребителски стоки за текуща употреба от домакинствата, включително храни, напитки и други подобни, ще бъдат минимално засегнати в краткосрочен план, за разлика от тези, произвеждат инвестиционни стоки или стоки с дълготрайна употреба, или компоненти за тях.

Макар дейностите по започнатите строежи в почти всички случаи да не са спрени, ефектът върху строителството във Варна може да е сравнително силен. По-големият риск би дошъл от отказа от инвестиционни намерения и свиването на новите строежи във втората половина на годината. Допълнителен риск е обстоятелството, че значителна част от сектора, специално във Варна, е пряко или косвено свързан с търсене от външни клиенти, заради очаквания за ползване от туристи, чуждестранни студенти или инвеститори от други страни.

Най-слабо засегнатите от кризата икономически дейности са тази част от услугите, която успява безболезнено да премине към режим на работа от разстояние – ИКТ, част от аутсорсинга, фрилансърите, онлайн търговците и т.н. При тях основният риск е по линия на намаляване на поръчките, но като цяло дейността им не търпи значителни негативни последствия.

Отделните сегменти на търговския сектор се влияят различно – докато търговията на дребно, особено тази с храни и лекарства остава по-малко засегната и дори в началото на кризата регистрира повишено търсене, то международната търговия страда от сериозни забавяния още от началото на кризата, в резултат на затварянето на фабриките в Китай. Тъй като във Варна се намира основното търговско пристанище на България, забавянето в международната търговия и в частност на морската е от особено значение.

Ефектът от кризата е голям и в публичните сфери. Образованието се преориентира и се дигитализира, социалните дейности са на преден план и вече получиха допълнителна подкрепа от бюджета, а в здравеопазването наблюдаваме двуполусни процеси. Здравните работници са първа линия в борбата с коронавируса и очаквано получават подкрепа под формата на повишени разходи за компенсации, апаратура и консумативи. Здравните заведения обаче, които не могат да разчитат на приходи от обичайната си дейност – поради фокусиране върху коронавируса, ще изпитат натиск върху своите бюджети.

Ефектна кризата върху работната сила по сектори

Тази секция оценява риска за работниците във Варна според сектора в който работят. Разгледаните сценарии стъпват на прегледа на литературата за ефекта от предходни епидемии по света, както и върху данни на „Гугъл“ за предвижването на хората в големите градове през последните седмици. Анализът почива на допусканията, че кризата има непосредствен ефект и създава риск за работните места на следните работници:

- ✓ 80% от наетите в хотели и ресторанти, спорт и култура
- ✓ 25% от наетите в търговията, транспорта, строителството и недвижимите имоти
- ✓ 10% от наетите в преработващата промишленост

„Забранените“ сектори:

- ✓ Хотели и ресторанти: средногодишният брой наети е 12,9 хиляди души, но сезонната заетост е чувствително по-висока. Секторът е изправен пред поне два месеца пълна липса на активност, според оценка на ИПИ в риск са малко над 10 хиляди работни места.

Към момента почти изцяло негативният ефект е пряк резултат от ограничителните мерки в страната. В голяма част от обектите, разчитащи на местно търсене, дейността и заетостта могат почти без затруднения да бъдат възстановени след отмяна на забраните. В следващите месеци обаче все по-голяма роля ще имат ограничения пред международните пътувания, както и нагласите на чуждестранни туристи да пътуват след кризата;

- ✓ Спорт и култура: 2,1 хиляди наети лица. Секторът на практика не работи, и няма как да поднови дейност до отпадането на ограниченията. Около 1,7 хил. работници са в риск, но отново е възможно бързо възстановяване.

Силно засегнати сектори:

- ✓ Търговия и ремонт: 26,3 хил. наети. Търговията с храни, лекарства и техника остава в сравнително добро състояние. По-значим негативен ефект ще се усети по линия на международната търговия и търговията с луксозни стоки. Същевременно, част от продажбите са обвързани със сериозно присъствие на туристи в активния летен сезон. Поне 6 хил. работни места в риск;
- ✓ Строителство: 12,3 хиляди наети. Засега дейността се развива относително нормално, но се наблюдава значително по-висока от типичната за други големи градове зависимост от външно търсене. Потенциално над 3 хил. работника са в риск.
- ✓ Транспорт: 8,5 хил. наети. Градският транспорт работи, но се очаква голям спад във вътрешните превози, както и по-ниска активност в товарния транспорт при свита индустриална активност и търговия със стоки за дълготрайна употреба. Пряка е зависимостта и между летния организиран туризъм и работата на автобусните превози и трансфери към курортите. Поне 2 хил. работни места в риск;

- ✓ Операции с недвижими имоти: 2 хил. наети. Секторът страда от една страна заради спиране на сделките, от друга от средносрочното забавяне на строителството. Услугите са в значителна степен насочени към чуждестранни клиенти, като търсенето зависи от дълбочината на кризата в други страни. Поне 500 работни места в риск.

Засегнати сектори:

- ✓ Преработваща промишленост: 14,2 хил. наети. Въздействието зависи много от модела на работа и търсенето на външните пазари. Кризата ще има своя отпечатък върху промишлеността в морската столица, като корабостроенето вече е засегнато. Около 1,4 хил. работника са в риск, като тук възстановяването може и да отнеме повече време;

По-слабо засегнати сектори:

- ✓ ИКТ: 3,6 хил. наети. Един от най-адаптивните в тези условия сектор, ограниченията не пречат много на ежедневната работа. Рискът идва по линията на потенциална загуба на поръчки в средносрочен план. Общите очаквания обаче са за продължаващ ръст във Варна, като се запази положителната динамика от последните години;
- ✓ Електроенергия и ВиК: 4 хил. наети. В рамките на сериозна икономическа криза комуналните услуги продължават да работят и сериозен ефект върху наетите не се очаква;
- ✓ Професионални и административни дейности: 11,5 хил. наети. Работата от разстояние помага значително за смекчаване на удара. Ефектът е индиректен, като влошаване на перспективите пред всички останали сектори и несигурността за очакваните доходи може да ограничи старта на нови проекти и заявки;
- ✓ Държавно управление и образование: 14 хил. наети. Работните места в публичния сектор не са сериозно застрашени. През 2020 г. е предвидено и увеличение на възнагражденията;
- ✓ Здравеопазване: 8,7 хил. наети. В хода на пандемията секторът е сред най-тежко натоварените. Голям краткосрочен удар по работната сила по-скоро не се очаква. Същевременно, част от доставчиците на здравни услуги във Варна са специализирани в обслужване на чуждестранни пациенти със значим принос в приходите, и те са непосредствено засегнати от ограничителните мерки.

Важно е да посочим, че клиниката по инфекциозни болести във Варна е в отделна сграда, в която към момента са настанени всички пациенти с коронавирус в града. Това позволява на другите лечебни заведения да продължат да функционират нормално.

Следвайки допусканията в началото на тази секция, пряко застрашени в най-лошия сценарий са 25 хиляди работни места в икономиката на община Варна. Мерките на правителството, в т.ч. ликвидната подкрепа през ББР и мярката „60 на 40“ за запазване на работните места, най-вероятно ще омекоти удара по работната сила във Варна. Голяма част от изгубените работни места могат и да бъдат бързо възстановени при отпадане на ограниченията. В средносрочен план ударът върху туризма и международните пътувания ще имат най-сериозен ефект върху заетостта и продукцията на Варна.

Варна в света след коронавируса

Варна остава най-перспективният икономически център в Северна България. Увеличаващо се население, добра образователна структура и приток на млади хора в местните университети, подкрепят човешкият капитал на морската столица и задават посоката за растеж. Ориентирането на местната икономика към по-високата добавена стойност, в т.ч. с развитието на информационните технологии и развойната дейност, както и доброто развитие на тежката промишленост в широката периферия на града, са процеси, които ще няма да спрат в резултат на коронавируса.

Трансформацията на Варна към надграждане на икономическия модел на града и по-слабазависимост от летния туризъм, може да бъде допълнително усилена от настоящата криза. Краткосрочният удар ще е дълбок, но последващото възстановяване има всички предпоставки да бъде бързо и в правилната посока.